

UDK: 316.334.56(575.1)

Kaxramon KAYUMOV,

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti «Ijtimoiy-gumanitar fanlar» kafedrasini mudiri, PhD

E-mail: nqayumov@inbox.ru

Sot.fan.dok., (DSc) U.Sabirova taqrizi asosida

KICHIK SHAHARLARNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada kichik shaharlarni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati masalasiga e'tibor qaratilgan. Bugungi kunda barcha sohalar kabi kichik shaharlarni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish zaruriyati dolzarblik kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda ushbu muammoni ilmiy o'rganish va innovatsion texnologiyalarni joriy qilishda xorij tajribasi va milliy tajribani o'rganish zaruriyati tug'ilmoqda. Aynan maqolada ushbu muammoga sotsiologik nuqtai nazardan e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Kichik shahar, innovatsiya, infratuzilma, aqillish shahar, prognozlash, optimallashtirish, bandlik, biznes.

ВАЖНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ МАЛЫХ ГОРОДОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос о важности использования инновационных технологий в развитии малых городов. Сегодня, как и во всех отраслях, остро встает необходимость использования инновационных технологий в развитии малых городов. С этой точки зрения возникает необходимость научного изучения данной проблемы и изучения зарубежного и национального опыта внедрения инновационных технологий. Именно в статье рассматривается эта проблема с социологической точки зрения.

Ключевые слова: Малый город, инновации, инфраструктура, Умный город, прогнозирование, оптимизация, занятость, бизнес.

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL TOWNS

This article discusses the importance of using innovative technologies in the development of small towns. Today, as in all industries, there is an urgent need to use innovative technologies in the development of small towns. From this point of view, there is a need for scientific study of this problem and the study of foreign and national experience in the introduction of innovative technologies. It is in the article that this problem is considered from a sociological point of view.

Key words: Small city, innovation, infrastructure, smart city, forecasting, optimization, employment, business.

Kirish. Uzoq yillar davomida O'zbekistonning aksariyat kichik shaharlariga asosiy ob'ektlarni kapital ta'mirlash maqsadida mablag' ajratilmagan, ular yoki likvidatsiya qilingan yoki maqsadli yo'nalishlari o'zgartirilgan, asosiy fondlar jiddiy talafot ko'rgan, unga bog'liq bo'lgan xizmatlar hajmi va sifati pasayib boravergan. Infratuzilma ob'ektlarining munosib emasligini kichik shaharlar ijtimoiy infratuzilmasini boshqarishda asosiy muammolari qatoriga qayd etish mumkin. Bu holat ijtimoiy soha hamda unga kiruvchi ijtimoiy infratuzilma ob'ektlari bir tekisda rivojlanmayotganini anglatadi.

Boshqacha aytganda, mazkur muammolar asosan hududlardagi aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlarni past darajada ekanligi hamda mehnat taqsimotidagi beqarorlik bilan bog'liq holda namoyon bo'lmoqda. Buni ayniqsa kichik shaharlar va qishloqlar infratuzilmasi va aholi turmush tarzi darajasidagi keskin farqlanishda his qilish mumkin. Shu sababli kichik shaharlardagi ijtimoiy ob'ektlar har doim ham sifatli xizmatni kafolatlab berolmaydi. Shuningdek, infratuzilma taraqqiyoti kichik shaharlar hamda shaharchalarning o'zida ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Zamonaviy O'zbekistonda bu masalan savdo markazlarning va dam olish maskanlarining (qisqa vaqtda foyda beruvchi) nomutanosiblikdagi rivojida kuzatiladi. Shuningdek maktabgacha ta'lim muassasalari, sport komplekslari, sog'lomlashtirish inshootlari, dam olish maskanlari va hokozalar yetishmovchiligi bilan bog'liq. Qaysidir shaharda kiyim tikish atlesi yetishmovchiligi sezilsa, boshqasida uy-joy jihozlari ta'mirlash ustaxonalari, yana boshqasida jamoat transporti va kutubxonalar, to'rtinchisida esa go'zallik salonlari va boshqa shu kabi xizmat ko'rsatish tizimlarida muammolar mavjud.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Kichik shaharlarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri, birinchidan, bu tizimda ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarning chambarchas

bog'lanib ketgan. Ishlab chiqarish sohasi qarindosh urug'chilik yoki qo'shnihilik aloqalari bilan bog'liq bo'lib, ijtimoiy soha esa o'z navbatida, ishlab chiqarish aloqalar va munosabatlari bilan bog'liq [1]. Ikkinchidan, kichik shaharlarda hayot faoliyati biror bir yirik korxonada atrofida shaharcha bunyod bo'lishi bilan bog'liq [2]. «Uchinchidan, funksional vazifasiga ko'ra ikki xil turdagi kichik shaharlar bo'ladi: monofunksional hamda ko'p funksiyali shaharlar va qishloq xo'jaligiga va sanoat zonalarini mavjud bo'lgan hududlar ularga tutashgan bo'ladi» [3]. «To'rtinchidan, kichik shaharlar ijtimoiy infratuzilmaning markazlashganligi bilan ajralib turadi, bu esa uni boshqarishni osonlashtiruvchi omil, ayni paytda, uning kamchiligini ham namoyon etuvchi holat hisoblanadi» [4, – S.130]. Beshinchidan, kichik shaharlarda yirik korxonalar faoliyati to'xtatilishi yoki tugatilishi keskin ijtimoiy vaziyatni keltirib chiqarishi bilan ham xarakterlanadi [5]. Buning natijasida masalan, butun bir shaxtyorlar yoki neftchilar shaharchalarini yo'q bo'lib ketishi. Bunga Angren yoki Chirchiq shaharlarini misol qilib ko'rsatishimiz mumkin. Bu shaharlarda sobiq ittifoq tarqalgandan so'ng jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz yuz berdi. Bu shaharlarda ishsizlik darajasi qishloqlardagiga nisbatan ancha yuqori. Shuningdek, aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasi, infratuzilma, ishlab chiqarish, xizmat turlari yo'lga qo'yilishi va boshqaruvdagi muammolar tufayli bu shaharlarda jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda davlatimiz rahbari tomonidan bu hududlardagi muammolarni hal etishga alohida e'tibor berilayotganligi bejiz emas. Oltinchidan, ko'pgina kichik shaharlar –tumanga qarovchi shaharchalar bo'lib, amalda huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatidan tobeligicha qolmoqda [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi kunda sotsiolog olimlar fikricha, kichik shaharlarda ijtimoiy soha tanazzuliga quyidagi omillar sabab bo'ladi. Bular, aholiga ijtimoiy va

madaniy xizmatlar ko'rsatish sifati darajasining pasayishi, iqtisodiy imkoniyat, kadrlar intellektual salohiyatining pasayishiga olib keluvchi sohalarini ijtimoiy-madaniy sohalarining moliyalashtirish borasidagi kamchiliklar, ijtimoiy soha ob'ektlarining xizmat ko'rsatish sifatining pastligi, ijtimoiy sohani har tomonlama takomillashtirishning uchun ilmiy asoslarning to'laqonli ishlab chiqilmaganligi, davlat va jamiyat tomonidan ijtimoiy sohani qo'llab quvvatlashning aniq va samarali mexanizmi to'liq shakllantirilmaganligi shular jumlasidandir. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda ushbu muammoni o'rganish dolzarblilik kasb etadi.

Tahlil va natijalar. Kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda quyidagi texnologiyalar samarali natijalarga erishishga yordam beradi. Jamiyatdagi aniq ijtimoiy-iqtisodiy muammoni hal qilishga yo'naltirilgan siyosat texnologiyasini kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda qo'llanilishi; kichik shaharlar infratuzilmasini boshqarish va optimallashtirishda funksional diagnostika texnologiyasidan o'rinni foydalanish; ijtimoiy jihatdan sertifikatlash texnologiyasi; kichik shaharlar infratuzilmasini ijtimoiy jihatdan prognozlash texnologiyasi; maqsadli dasturiy ta'minot texnologiyasi hamda reinjining texnologiyasi; aholining mahalliy o'z-o'zini boshqarish va ijtimoiy sheriklik texnologiyasi va boshqalar. Masalan, kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda jamiyatdagi aniq ijtimoiy-iqtisodiy muammoni hal qilishga qaratilgan siyosat texnologiyasini qo'llanilishi ijtimoiy sohani rivojlantirishning dolzarb muammolarini aniqlashda, muammolar ierarxiyasida, asosiy hamda boshlang'ich muammolarni ajratishda, ularni hal qilish uchun kuch va resurslarni safarbar etishda yaqqol namoyon bo'ladi. Shu boisdan ham Jahon Banki 2018 yil 20-dekabrda O'zbekistonning uch shahri Kogon (Buxoro viloyati), Chortoq (Namangan viloyati) va Yangiyo'lda (Toshkent viloyati) "shahar infratuzilmasi modernizatsiya qilish, jamoat foydalanishi uchun yangi joylar yaratish, aholi qulayligi uchun transport tizimi yaxshilash va munitsipal xizmatlarni ochish tizimini yaxshilashga \$100 mln. ajratgan edi" [6].

Funksional diagnostika texnologiyasini kichik shaharlar infratuzilmasini boshqarish va optimallashtirishda oqilona qo'llash esa, ijtimoiy sohada ish olib boruvchi zamonaviy xodim va mutaxassislar faqatgina rejalashtirish emas, balki, rahbarlik, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, motivatsiyadan tashqari bir qator innovatsion funksiyalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan usul va vositalarni yaxshi bilishlari kerak, ular o'z ichiga quyidagilarni oladi: muammolarni boshqarish (muammolarni oldindan bilish va aniqlash, tahlil qilish) muammolarni o'rganish va yechimlarni tayyorlash, qarorlar natijalarini tahlil qilish; huquqiy va tarkibiy jihatdan tartibga solish (institutsonal muhitni yangilash); tashkiliy madaniyatni boshqarish (yangi madaniy qadriyatlarini shakllantirish va joriy etish); muammoli bilimlarni boshqarish (muammolarni aniqlash va hal qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va yangilash).

Ijtimoiy jihatdan sertifikatlash texnologiyasining asosiy ko'rsatkichlari kichik shahar xokimi tomonidan taqdim etiladigan hujjat bo'lib, ular odatda quyidagi 10 ta guruhga birlashtiriladi: 1) shaharning geografik joylashuvi, 2) atrof-muhitni muhofaza qilishning asosiy ko'rsatkichlari, 3) makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, 4) ish bilan bandlik, 5) asosiy kapitalga investitsiyalar, 6) ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish, 7) moliya, 8) narxlar va tariflar, tashqi iqtisodiy faoliyat, 10) aholi, turmush darajasi va hayot sifati shular jumlasidandir.

O'zbekiston Respublikasida kichik shaharlar infratuzilmasini rivojlantirish ko'rsatkichlari tizimini va uning samaradorligini baholash uslubini xalqaro standartlar talabari hisobga olingan holda ishlab chiqish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Buning uchun avvalo kichik shaharlarning hududiy profilini oqilona ravishda shakllantirish, hududga tegishli infratuzilmani baholash va uni rivojlanish bo'yicha indikatorlarini o'z vaqtida aniqlash muhim hisoblanadi. Shuningdek, o'zaro manfaatdor tomonlarni kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirish jarayo niga izchil jalb etish, mazkur hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy strategik rejalar hamda chora-tadbirlarni ishlab chiqish yo'nalishlarini belgilash, iqtisodiy tavakkalchiliklarni

kichik shaharlar infratuzilmasini yuksaltirish maqsadida baholash bo'yicha moliyaviy strategiyani yaratish o'ta dolzarbdir.

O'zbekiston Respublikasida kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda avvalo bu hududdagi barcha transport vositalari va infratuzilma tizimining bir-biri bilan o'zaro bog'liqligi to'g'risidagi kompleks texnologik yechimlarni ishlab chiqish lozim. Chunki ayni shu aqli aloqa tizimi orqali yo'llarda vaziyatni to'liq aniqlash, shuningdek, mobil operatorlar ma'lumotlari va GPS signallaridan foydalanilgan holda transportlar oqimini nazorat qilish imkoniyatini yaratish mumkin bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda «aqli ta'lim» texnologiyasidan samarali foydalanish ham o'zining ijobiy samarasini beradi. Chunki bu ta'lim texnologiyasi o'zida onlayn-platformalar va ommaviy ochiq onlayn kurslar tarzidagi texnologik yechimlar to'plamini, virtual real holat bilan to'ldirilgan ilg'or vizualizatsiya va masofaviy kirish texnologiyalari va boshqalarni o'z ichiga olgan texnologik yechimlarni namoyon etadi.

O'zbekiston Respublikasining kichik shaharlar infratuzilmasini shakllantirishda «aqli energetika tizimi» texnologiyasi ham o'ziga xos o'rinni egallaydi. Chunki aynan «aqli energetika tizimi» — bu barqaror, iqtisodiy samarali va ishonchli energiya tizimi bo'lib, energiya ishlab chiqarish, infratuzilmasi va iste'moli xizmati ko'rsatish iste'molchilar va texnologiyalarni rag'batlantirish orqali integratsiya qilinadi va muvofiqlashtiriladi. «Aqli energetika (aqli taqsimlash tarmoqlari)», «aqli nazorat-o'lchov tizimlari» va boshqalar) va energiya tejovchi texnologiyalar»dan («aqli chiroqlar», «aqli yoritgichlar») foydalanishga o'tish iste'mol qilinayotgan elektr energiyani tejash, uni uzatish jarayonidagi uzilishlarda yo'qotishlarni kamaytirish, uskunalar uchun kapital sarf-xarajatlari va avariya holatlari sonini kamaytirish, shuningdek, elektr tarmoqlarining mustahkamligi va sifatini oshirishga imkoniyat yaratadi.

Umuman olganda, birinchidan, kichik shaharlarning rivojlanishini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini sotsiologik tadqiq qilish uchun uslubiy asos sifatida - neoinstitutsonal, transformatsion, faktorial, urbanizatsiya usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvlardan samarali foydalanish mamlakatimizda mavjud kichik shaharlarning rivojlanishini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish uchun uslubiy imkoniyatlarni ochib beradi. Ikkinchidan, sotsiologiyada kichik shaharlar murakkab ijtimoiy-hududiy tizim sifatida olib qaraladi. Shuningdek kichik shaharlarning asosiy xususiyatlari aholining cheklangan miqdoriy ko'rsatkichlari (50 ming kishiga qadar), ma'muriy-hududiy bo'linish, shahar hayotini qo'llab-quvvatlash tizimida qishloq xo'jaligidan tashqari ishlab chiqarish jarayonining ustunligi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham kichik shahar deganda tabiiy, sanoat, iqtisodiy, mehnat, infratuzilma va boshqalarni mustaqil rivojlantirish qobiliyatiga ega bo'lgan ijtimoiy birlashma tushuniladi. Uchinchidan, kichik shaharlarning rivojlanishi oqilona boshqariladigan jarayon hisoblanadi. Chunki kichik shaharlar o'ziga xos rivojlanish strategiyalariga ega. Sovet Ittifoqi davrida kichik shaharlarning ixtisoslashuvi real resurslarni hisobga olmagan holda yaratilishiga olib keldi. Chunki bu davrda kichik shaharchalarni boshqarish faqat ma'muriy-buyruqbozlik xususiyatiga ega bo'lgan. Masalan, ko'pgina kichik shaharlarning paydo bo'lishi siyosiy tartibning natijasi edi. Shu tufayli kichik shaharlarni tashkil qilishda bozor manfaatlarini emas, balki siyosiy manfaatlar ustuvor o'rinni egallagan. To'rtinchidan, mulkchilikning yangi shakllarining paydo bo'lishi hamda bozor munosabatlari rivojlanishi, bilan bog'liq bo'lgan yangi muammolar kichik shaharlar boshqaruvining ma'muriy-buyruqbozlik modelidan demokratik modelga o'tish jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Beshinchidan, mamlakatimizda mavjud kichik shaharlarning faoliyati global miqyosdagi murakkab jarayonlarga tobora chuqurroq jalb qilinadigan sharoitda tobora rivojlantirilmoqda.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rinda ta'kidlash mumkinki, bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning kichik shaharlar taraqqiyot potensialiga asoslangan holda rivojlanishi

uchun yangi indikatorlarni ilmiy nuqtai-nazardan tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari, bozor munosabatlari sharoitida kichik shaharlari aholisining jamoatchilik fikri prizmasidan kelib chiqib ilmiy nuqtai-nazardan

tadqiq qilish asosida kichik shaharlar aholisi yashash sharoitlari va faoliyatidagi o'zgarishlarning konseptual xususiyatlarini aniqlaydigan ob'ektiv va sub'ektiv omillarni har tomonlama tahlil qilish uchun dolzarb muammolardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Бабалова А.В. Обратная связь в системе местного самоуправления малого города: дисс.... канд. соц.наук. - Москва, 2002. – С.171.
2. Кривова Д.А. Управление социальной инфраструктурой в малых городах: автореферат дис. ... канд. соц. наук. - Екатеринбург, 2013. – С.26
3. Свистунова Е.А. Социальная сфера малого города как объект управленческой деятельности : дисс ... канд. соц. наук. - Москва, 2004. – С.223.
4. Тухбатуллин Д.Г. Образ жизни населения как основной критерий социального развития малого города: дисс ... канд. соц. наук. - Уфа, 2003. – С. 130.
5. Снедков А.В. Управление социальным развитием малых городов на основе комплексного социального планирования : автор. дис. ... канд. соц. наук. - Орел, 2009. – С. 19.
6. Григорьева А.В. Специфика управления развитием малых городов России в условиях государственных и глобальных вызовов : дисс.. канд. соц.наук. - Ростов-на-Дону, 2017. – С 158.
7. URL.<https://zamin.uz/uzbekiston/62073-jahon-banki-yangiyul-kogon-va-chortoq-shaharlarini-ekoshaharga-aylantirish-loyihasisiga-100-mln-dollar-ajratadi.html>